

Існуючі механізми протидії SLAPP: баланс між доступом до правосуддя та захистом свободи слова

Автор: Берназюк Ян

Організація: Верховний Суд

Видання: Конституціоналіст · 2025

Дата публікації: 2026-01-02

Постійна адреса: <https://constitutionalist.com.ua/isnuiuchi-mekhanizmy-protydii-slapp-balans-mizh-dostupom-do-pravosuddia-ta-zakhystom-svobody-slova/>

Відомості про матеріал

Міждисциплінарний науково-освітній центр протидії корупції (ACREC) при НАУКМА

Панельна дискусія «Коли судові позови стають інструментом тиску: як захиститися від SLAPP-позовів»

30 жовтня 2025 року

Ян БЕРНАЗЮК,

суддя Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду,

доктор юридичних наук, професор

Пов'язані поняття

- Доступ до суду
- Свобода слова
- Принцип добросовісності
- Принцип заборони зловживання процесуальними правами
- Суспільні інтереси
- Охоронюваний інтерес
- Принципи рівності та змагальності
- Ефективний суд (ефективний судовий захист)
- Презумпція
- Тягар доказування
- Суддівський розсуд (дискреція)
- Довіра до суду

Конституція України

- Стаття 34. Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань.
- Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Конституція України

- Стаття 21. Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах.
- Стаття 22. Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані.
- При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод.
- Стаття 24. Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом.
- Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань ... або іншими ознаками.

Конституція України

- Стаття 32. Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України.
- Кожному гарантується судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації.
- Стаття 55. Права і свободи людини і громадянина захищаються судом.

Конституція України

- Стаття 124. Юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення.
- Стаття 129. Основними засадами судочинства є, зокрема, рівність та змагальність усіх учасників судового процесу перед законом і судом.
- Стаття 64. Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України.
- В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції.

Постанова Дніпровського апеляційного суду від 21 січня 2025 року у справі № 205/1262/24

- Позов стосується захисту честі, гідності та ділової репутації проти особи, яка висловила оціночне судження у соціальній мережі щодо публічної позиції позивача.
- Відповідач — приватна особа, що реалізує свободу висловлення поглядів.
- Позивач — особа з певною публічною роллю.
- Позовна вимога — сума компенсації (200 000 грн), яка може мати охолоджувальний ефект на свободу висловлення.

Постанова Дніпровського апеляційного суду від 21 січня 2025 року у справі № 205/1262/24

- Цінність цієї постанови полягає в тому, що відповідач прямо заявив у суді, що позов має характер SLAPP:
- «...заявлені до нього позови цілком відповідають визначенню стратегічних позовів проти участі громадськості (SLAPP)...»

- Це, ймовірно, один із перших зафіксованих у відкритих рішеннях випадків, коли сторона прямо посилається на SLAPP у цивільній справі в Україні.

Постанова Верховного Суду від 28 жовтня 2025 року у справі № 520/8464/24

- Відповідно до пункту 2 Додатка до Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи CM/Rec(2024)2 від 05 квітня 2024 року «Щодо протидії використанню стратегічних позовів проти участі громадськості» (Recommendation CM/Rec(2024)2 of the Committee of Ministers to member States on countering the use of strategic lawsuits against public participation, 5 April 2024), держави-члени Ради Європи повинні забезпечувати належний баланс між правом особи на доступ до суду та необхідністю протидії зловживальним судовим діям.

Постанова Верховного Суду від 28 жовтня 2025 року у справі № 520/8464/24

- Подібний підхід відображено також у преамбулі (пункт 31) та статті 10 Директиви (ЄС) 2024/1069 Європейського Парламенту і Ради від 11 квітня 2024 року «Про захист осіб, які беруть участь у публічному обговоренні, від явно необґрунтованих позовів або зловживальних судових проваджень» (Directive (EU) 2024/1069 of the European Parliament and of the Council of 11 April 2024 on protecting persons who engage in public participation from manifestly unfounded claims or abusive court proceedings), у яких підкреслено, що процесуальні гарантії проти зловживань мають застосовуватися без обмеження ефективного доступу до правосуддя та з урахуванням необхідності досягнення справедливого балансу.

ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ

- Стаття 2. Завдання та основні засади цивільного судочинства
- 3. Основними засадами (принципами) цивільного судочинства є:
- ... 11) неприпустимість зловживання процесуальними правами.
- Стаття 12. Змагальність сторін
- 5. Суд, зберігаючи об'єктивність і неупередженість:
- ... 5) запобігає зловживанню учасниками судового процесу їхніми правами та вживає заходів для виконання ними їхніх обов'язків.

ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ

- Стаття 44. Неприпустимість зловживання процесуальними правами
- 1. Учасники судового процесу та їхні представники повинні добросовісно користуватися процесуальними правами; зловживання процесуальними правами не допускається.
- 2. Залежно від конкретних обставин суд може визнати зловживання процесуальними правами дії, що суперечать завданню цивільного судочинства, зокрема:
- ...3) подання завідомо безпідставного позову, позову за відсутності предмета спору або у спорі, який має очевидно штучний характер.

ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ

- Стаття 44. Неприпустимість зловживання процесуальними правами
- 3. Якщо подання скарги, заяви, клопотання визнається зловживанням процесуальними правами, суд з урахуванням обставин справи має право залишити без розгляду або повернути скаргу, заяву, клопотання.

- 4. Суд зобов'язаний вживати заходів для запобігання зловживанню процесуальними правами. У випадку зловживання процесуальними правами учасником судового процесу суд застосовує до нього заходи, визначені цим Кодексом.

ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ

- Стаття 135. Забезпечення та попередня оплата судових витрат
- 4. Як захід забезпечення судових витрат суд з урахуванням конкретних обставин справи має право, за клопотанням відповідача, зобов'язати позивача внести на депозитний рахунок суду грошову суму для забезпечення можливого відшкодування майбутніх витрат відповідача на професійну правничу допомогу та інших витрат, які має понести відповідач у зв'язку із розглядом справи (забезпечення витрат на професійну правничу допомогу).
- Таке забезпечення судових витрат застосовується, якщо:
- 1) позов має ознаки завідомо безпідставного або інші ознаки зловживання правом на позов

ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ

- Стаття 141. Розподіл судових витрат між сторонами
- 9. У випадку зловживання стороною чи її представником процесуальними правами, або якщо спір виник внаслідок неправильних дій сторони, суд має право покласти на таку сторону судові витрати повністю або частково незалежно від результатів вирішення спору.
- Стаття 143. Підстави і порядок застосування заходів процесуального примусу
- 1. Заходами процесуального примусу є процесуальні дії, що вчиняються судом у визначених цим Кодексом випадках з метою спонукання відповідних осіб до виконання встановлених у суді правил, добросовісного виконання процесуальних обов'язків, припинення зловживання правами та запобігання створенню протиправних перешкод у здійсненні судочинства.

ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ

- Стаття 262. Окрема ухвала суду
- 1. Суд, виявивши при вирішенні спору порушення законодавства або недоліки в діяльності юридичної особи, державних чи інших органів, інших осіб, постановляє окрему ухвалу, незалежно від того, чи є вони учасниками судового процесу.
- 2. Суд може постановити окрему ухвалу у випадку зловживання процесуальними правами, порушення процесуальних обов'язків, неналежного виконання професійних обов'язків (в тому числі, якщо підписана адвокатом чи прокурором позовна заява містить суттєві недоліки) або іншого порушення законодавства адвокатом або прокурором.

Європейська конвенція з прав людини

- Стаття 6 (Право на справедливий судовий розгляд)
- Стаття 8 (Право на повагу до приватного і сімейного життя)
- Стаття 10 (Свобода вираження поглядів)
- Стаття 17 (Заборона зловживання правами)

ДИСКУСІЯ

- Що становить більшу загрозу демократії та правовій державі:
- 1. обмеження свободи слова (ст. 34 Конституції України та ст. 10 Конвенції) чи обмеження доступу до правосуддя (ст. 55 Конституції України та ст. 6 Конвенції)?

- 2. зловживання свободою слова чи зловживання доступом до правосуддя?

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ДИСКУСІЇ

- Як суду розрізнити bona fide позов про захист честі, гідності та ділової репутації від стратегічного судового позову проти участі в публічному житті (SLAPP)? Які критерії можуть бути визначальними?
- Чи вже є механізми в національному законодавстві, які можуть слугувати ефективним захистом від SLAPP-позовів? Чи потрібно впроваджувати спеціальні процедури?
- Яким чином суду забезпечити баланс інтересів у справах, що можуть мати ознаки SLAPP, між правом на доступ до суду (ст. 55 КУ, ст. 6 ЄКПЛ) та захистом свободи слова (ст. 34 КУ, ст. 10 ЄКПЛ)?

Anti-SLAPP

- Anti-SLAPP – це комплекс законодавчих та судових механізмів, спрямовані на запобігання зловживанню судовими позовами, які використовуються для тиску на журналістів, активістів, правозахисників та інших осіб, що беруть участь у публічних дискусіях.
- Основні елементи Anti-SLAPP заходів:
 1. швидке припинення необґрунтованих позовів – можливість для відповідача подати клопотання про негайне закриття справи,
 2. санкції проти позивачів – обов'язок позивача компенсувати витрати відповідача,
 3. перекладення тягаря доказування – позивач має довести, що його позов не є спробою придушити свободу слова.

Resolution 2531 (2024)

- Countering strategic lawsuits against public participation (SLAPPs): an imperative for a democratic society
- Резолюція ПАРЕ 2531 (2024) від 25 січня 2024 року «Протидія стратегічним позовам проти участі громадськості (SLAPP): імператив для демократичного суспільства»
- SLAPP можна розглядати як спосіб маніпулювання судовою системою шляхом зловживання нею для гальмування права на свободу вираження поглядів та права громадян отримувати інформацію з питань, що становлять суспільний інтерес.

Recommendation CM/Rec(2024)2

- Recommendation CM/Rec(2024)2 of the Committee of Ministers to member States of 5 April 2024 on countering the use of strategic lawsuits against public participation
- Рекомендація CM/Rec(2024)2 Комітету міністрів державам-членам від 5 квітня 2024 року щодо протидії використанню стратегічних позовів проти участі громадськості
- <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/perekladdodatok-kopiya.pdf>

Directive (EU) 2024/1069

- Directive (EU) 2024/1069 of the European Parliament and of the Council of 11 April 2024 on protecting persons who engage in public participation from manifestly unfounded claims or abusive court proceedings ('Strategic lawsuits against public participation')
- Директива (ЄС) 2024/1069 Європейського Парламенту та Ради від 11 квітня 2024 року про захист осіб, які беруть участь у громадській діяльності, від явно безпідставних позовів або зловживань судовими процесами («Стратегічні позови проти участі громадськості»)

2024 Rule of Law Report: The Rule of Law Situation in the European Union COM(2024) 800 final

- "Звіт про верховенство права за 2024 рік: Ситуація з верховенством права в Європейському Союзі"
- 3.3 Плюралізм ЗМІ та свобода ЗМІ. Вільне та плюралістичне медіа-середовище має важливе значення для верховенства права, а вільні та незалежні ЗМІ відіграють важливу роль як сторожові пси демократії та притягують владу до відповідальності. Тиск або контроль над ЗМІ з боку політиків або держави підриває свободу слова, а також свободу людей шукати, отримувати та поширювати інформацію.
- SLAPPs - це особлива форма переслідування журналістів і правозахисників, які займаються питаннями суспільного інтересу. Наклеп є однією з найпоширеніших підстав для подання SLAPP проти журналістів. Таке переслідування зазвичай спрямоване на те, щоб змусити журналістів замовкнути.

2024 Report on SLAPPs in Europe: Mapping Trends and Cases

- У грудні 2024 року Коаліція проти стратегічних позовів проти громадської участі в Європі (CASE) опублікувала звіт «SLAPPs у Європі: Аналіз тенденцій та випадків», який висвітлює зростання кількості таких позовів у Європі. Згідно зі звітом, у 2023 році було зафіксовано 166 нових випадків SLAPP, а загальна кількість таких справ з 2010 року досягла 1 049. Більшість позовів стосувалися питань корупції та екології, а основними ініціаторами були підприємства та політики. Найбільше постраждали незалежні журналісти

ГОЛОВНІ ОЗНАКИ

- Невідповідність між заявленими вимогами та фактичними обставинами справи. Позов може містити необґрунтовані вимоги, які не відповідають реальній шкоді, завданій позивачеві.
- Надмірний формалізм та зловживання процесуальними правами. Позивач може використовувати процесуальні інструменти для затягування розгляду справи, створення перешкод для відповідача та збільшення його витрат на юридичний захист.
- Спрямованість на залякування та створення фінансового тиску на відповідача. SLAPP часто використовуються для того, щоб змусити відповідача відмовитися від своєї публічної діяльності або критики позивача, погрожуючи йому судовими витратами тощо.
- Публічний характер діяльності відповідача, пов'язаний із захистом прав людини, охороною довкілля тощо. SLAPP найчастіше спрямовані проти журналістів, активістів, правозахисників та інших осіб, які публічно висловлюють свою думку або критикують дії влади чи бізнесу.
- Відсутність реальної перспективи виграшу справи позивачем. SLAPP часто подаються з метою не стільки виграти справу, скільки залякати відповідача та перешкодити його діяльності.

Додаткові джерела

- Берназюк Ян. Конституційна гарантія доступу до суду та поняття "охоронюваний законом інтерес" https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/prezentacii_2024/108_legally_protected_interest_bernaziuk.pdf
- Берназюк Ян. Нові принципи здійснення правосуддя https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/101-%20new_principles_court_bernaziuk.pdf
- Берназюк Ян. Про позови, які не підлягають судовому розгляду <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/698849>
- Берназюк Ян. Ознаки та зміст суспільного (публічного) інтересу, його співвідношення з державними інтересами // Право і суспільство № 6/2021 С. 146-153. http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2021/6_2021/21.pdf

- Берназюк Ян. Критерії дотримання балансу суспільних (публічних) та приватних інтересів у національній судовій практиці // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О.Дідоренка. – 2021, № 4 (96), С. 22-35 <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/1429/1302>
- Берназюк Ян. Захист суспільного (публічного) інтересу як критерій обмеження конституційних прав та свобод особи // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2021. – Серія Право. – Випуск 68, С. 124-130. https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/02/NVUzhNU_68.pdf
- Берназюк Ян. Поняття суспільного (публічного) інтересу в адміністративному судочинстві. The concept of public (public) interest in administrative judiciary // Visegrad Journal on Human Rights. 2021, № 6, С. 11-16 https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2022/02/VJHR_6_2021_Last.pdf
- Берназюк Ян. Аналіз судової практики в деяких категоріях справ щодо захисту суспільного (публічного) інтересу // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О.Дідоренка. – 2022, № 1 (97), С. 159-168. <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/1466>
- Берназюк Ян. Суб'єкти захисту суспільного (публічного) інтересу в адміністративному судочинстві // Слово Національної школи суддів України. 2021, № 4 (37), С. 85-96 http://slovo.nsj.gov.ua/images/pdf/2021/4_37_2021/Shkola-suddiv4-2021.pdf
- Берназюк Ян. Суспільні та державні інтереси в аспекті національної безпеки: взаємодоповнюючі чи конкуруючі правові категорії // <http://nsj.gov.ua/ua/news/pidvishennya-rivnya-doviri-gromadskosti-do-sudu/>
- Берназюк Ян. Ефективний захист прав особи в адміністративному судочинстві як основа довіри до правосуддя: критерії, межі та особливості досягнення https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/presentation_bernaziuk_effectivenii_zahist.pdf
- Берназюк Ян. Нова редакція статті 124 Конституції України та справи, що не підлягають судовому розгляду / Критичне мислення у вільному суспільстві: теоретико-методологічний, конституційно- та міжнародно-правовий потенціал: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 17 квітня 2019 р. - Київ: Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, 2019. - 156 с. - С. 104-108
- Берназюк Ян. справи, що не підлягають вирішенню в судах в аспекті сформованих Європейським судом з прав людини умов обмеження права особи на доступ до суду / Конституційно-правове будівництво на зламі епох: пошуки оптимальних моделей: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 3-4 травня 2019 р. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2019. 310 с. - С. 152-157. https://ccu.gov.ua/sites/default/files/konstytucijno-pravove_budivnytvo_na_zlami_epoh_2019.pdf

Додаткові джерела

- 14. Берназюк Ян. Інструменти штучного інтелекту та неприпустимість зловживання процесуальними правами https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/AI_abuse_of_procedural_rights.pdf
- 15. Берназюк Ян. Поняття та особливості принципу неприпустимості зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2021. – Серія Право. – Випуск 66. – С. 135-141 https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/10/NVUzhNU_66.pdf
- 16. Берназюк Ян. Поняття зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві та його вплив на довіру до судової гілки влади // Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління експерт № 5 (17) – жовтень 2021 – С. 23-39. <https://maup.com.ua/assets/files/expert/17/2.pdf>
- 17. Bernazyuk Ian. The types of abuse of procedural rights in administrative judicature: practice of the Supreme court and the European court of human rights // Visegrad Journal on Human Rights. 2021, № 4, С. 31-36. https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2021/11/VJHR_4_2021.pdf
- 18. Берназюк Ян. Національні та міжнародні стандарти протидії зловживанню процесуальними правами під час вирішення публічно-правових спорів // Право і суспільство № 5/2021 С. 301-314 http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2021/5_2021/44.pdf

- 19. Берназюк Ян. Особливості дотримання в адміністративному судочинстві принципу неприпустимості зловживання процесуальними правами» https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Bernazuk_23_04_2021.pdf
- 20. Берназюк Ян. Добросовісність учасників судового процесу та запобігання зловживання процесуальними правами https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/good_faith_abuse_process_bernaziuk.pdf
- 21. Берназюк Ян. Окремі аспекти практики Верховного Суду щодо гарантування права особи на доступ до публічної інформації <https://constitutionalist.com.ua/okremi-aspekty-praktyky-verkhovnoho-sudu-shchodo-harantuvannia-prava-osoby-na-dostup-do-publichnoi-informatsii>
- 22. Берназюк Ян. Обмеження права на доступ до публічної інформації для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя [https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/authority_%20impartiality_of_%20justice_bernaziuk%20\(1\).pdf](https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/authority_%20impartiality_of_%20justice_bernaziuk%20(1).pdf)
- 23. Берназюк Ян. SLAPP – позови як виклик правосуддю: інструменти ідентифікації, юридичні підходи та захист права на свободу вираження поглядів https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/prezentacii_2025/116_SLAPP_bernaziuk.pdf

Джерела та матеріали

1. Постанова Дніпровського апеляційного суду від 21 січня 2025 року у справі № 205/1262/24. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124612198>
2. Постанова Верховного Суду від 28 жовтня 2025 року у справі № 520/8464/24. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/131341351>
3. Resolution 2531 (2024). <https://pace.coe.int/en/files/33355/html>
4. Recommendation CM/Rec(2024)2. <https://edoc.coe.int/en/international-law/12056-countering-the-use-of-strategic-lawsuits-against-public-participation-slapps-recommendation-and-explanatory-memorandum.html>
5. Recommendation CM/Rec(2024)2. <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/perekkladodatok-kopiya.pdf>
6. Directive (EU) 2024/1069. https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1069/oj/eng?utm_source=chatgpt.com
7. 2024 Rule of Law Report: The Rule of Law Situation in the European Union COM(2024) 800 final. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2024:800:FIN>
8. 2024 Report on SLAPPs in Europe: Mapping Trends and Cases. https://www.the-case.eu/resources/a-2024-report-on-slapps-in-europe-mapping-trends-and-cases/?utm_source=chatgpt.com
9. Додаткові джерела. https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/prezentacii_2024/108_legally_protected_interest_bernaziuk.pdf
10. Додаткові джерела. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/101-%20new_principles_court_bernaziuk.pdf
11. Додаткові джерела. <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/698849>
12. Додаткові джерела. http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2021/6_2021/21.pdf
13. Додаткові джерела. <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/1429/1302>
14. Додаткові джерела. https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/02/NVUzhNU_68.pdf
15. Додаткові джерела. https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2022/02/VJRHR_6_2021_Last.pdf
16. Додаткові джерела. <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/1466>
17. Додаткові джерела. http://slovo.nsj.gov.ua/images/pdf/2021/4_37_2021/Shkola-suddiv4-2021.pdf
18. Додаткові джерела. <http://nsj.gov.ua/ua/news/pidvishennya-rivnya-doviri-gromadskosti-do-sudu/>
19. Додаткові джерела. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/presentation_bernaziuk_effectivenii_zahist.pdf
20. Додаткові джерела. https://ccu.gov.ua/sites/default/files/konstytucijno-pravove_budivnyctvo_na_zlami_epoh_2019.pdf
21. Додаткові джерела. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/AI_abuse_of_procedural_rights.pdf
22. Додаткові джерела. https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/10/NVUzhNU_66.pdf

23. Додаткові джерела. <https://maup.com.ua/assets/files/expert/17/2.pdf>
24. Додаткові джерела. https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2021/11/VJHR_4_2021.pdf
25. Додаткові джерела. http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2021/5_2021/44.pdf
26. Додаткові джерела. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Bernazuk_23_04_2021.pdf
27. Додаткові джерела. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/good_faith_abuse_process_bernaziuk.pdf
28. Додаткові джерела. <https://constitutionalist.com.ua/okremi-aspekty-praktyky-verkhovnoho-sudu-shchodo-harantuvannia-prav-osoby-na-dostup-do-publichnoi-informatsii>
29. Додаткові джерела. [https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/authority_20impartiality_of_justice_bernaziuk%20\(1\).pdf](https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/authority_20impartiality_of_justice_bernaziuk%20(1).pdf)
30. Додаткові джерела. https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/prezentacii_2025/116_SLAPP_bernaziuk.pdf

Файли матеріалу

Оригінальний файл автора